

Farmacijos teisė

Paciento privatumas *v* vaistininko pareigas Asmens duomenų apsauga ir farmacinės rūpybos teikimas

ANDREJ RUDANOV

Advokatų kontora Sutkienė, Pilkauskas ir partneriai

Lietuvoje asmens duomenų apsaugos įstatyminis pagrindas yra įtvirtintas konstituciniu lygiu. Konstitucinės nuostatos detalizuoja nemažai teisės aktų, kurie, reglamentuodami informacinius teisinius visuomeninius santykius, kartu reglamentuoja ir tuos šių santykių aspektus, kurie yra susiję su asmens duomenų rinkimu, kaupimu, laikymu, apyvarta (pvz., Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymas, Lietuvos Respublikos statistikos įstatymas ir kt.). Asmens duomenų apsaugoje yra svarbios ne tik valstybės garantijos, kad šių duomenų neskelbs ir juos saugos valstybinės institucijos, bet ir valstybės išipareigojimas garantuoti, kad analogiškų reikalavimų asmens duomenų skelbimui bei saugojimui nepažeis nevalstybinės institucijos ir privatus asmenys.

Vaistinė su paciento, kaip asmens, duomenų apsauga susiduria iš dalies įgyvendinant reikalavimus dėl farmacinės paslaugos teikimo, tačiau daugiausia klausimų, susijusių su asmens duomenų apsauga, tenka spręsti, teikiant farmacinę rūpybą, nes pastaroji laikytina gydytojo, vaistininko ir paciento bendradarbiavimu, siekiant nustatyti ir išspręsti visas su vaistinių preparatų vartojimu susijusias sveikatos problemas. Tai nuolatinis vaistinių preparatų vartojimo kokybės gerinimo procesas, kurio metu ne tik sveikatos priežiūros specialistas, bet ir vaistininkas sužino tam tikrą informaciją apie pacientą, kuri pastarąjį identifikuoja ir gali būti laikoma asmens duomenimis.

Asmens duomenų apsaugos kilmė ir esmė

Asmens duomens sąvoka šiuo metu yra apibrėžta trijuose tarptautinės teisės aktuose: Duomenų apsaugos direktyvoje, Strasbūro konvencijoje dėl asmenų apsaugos, susijusios su automatizuotu asmens duomenų apdorojimu, EBPO Rekomendacijoje dėl asmens privatumo apsaugos ir asmens duomenų judėjimo tarp valstybių narių gairių. Visuose teisės aktuose pateikiamos sąvokos atsirado, esant centralizuotai asmens duomenų tvarkymo sistemai, kurioje priėjimas prie asmens duomenų galėjo būti tik fizinis, o kopijavimas ir kitoks

Farmacijos teisė

rinkimas ar perdavimas buvo gan sudėtingas.

Asmens duomenų apsaugos esmė – apsaugoti žmonių teises. Pagrindinis jos tikslas yra užtikrinti, kad asmens duomenys būtų apdorojami taip, kad būtų užtikrinamas žmogaus privatumas ir kitos su tuo susijusios žmogaus teisės.

Asmens informacinio privatumo (asmens duomenų apsaugos) pažeidžiamumą padidino spartus informacijos technologijų diegimas. Naudojant kompiuterius ir duomenų perdavimo tinklus, sudaroma galimybė rinkti ir kaupti didžiulį informacijos kiekį, jį apdoroti ir greitai paskleisti.

Kalbėdami apie asmens duomenų apsaugą interneto kontekste, turime skirti dvi skirtingas, bet kartais sutapatinamas sąvokas: duomenų apsaugą (angl. *data protection*) ir duomenų saugumą (angl. *data security*)¹. Duomenų apsauga yra susijusi su asmens duomenimis, t. y. draudimu viešai skelbti, plauti ir kitaip disponuoti fizinio asmens duomenimis be jo sutikimo, o duomenų saugumas yra užtikrinamas koduojant, šifruojant ar kitokiais būdais apsaugant skaitmeninius duomenis. Tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai teisės aktai, priimti asmens duomenų apsaugos tikslais, reglamentuoja ne duomenų saugumą, bet fizinį asmenų duomenų apsaugą.

Pagal Duomenų apsaugos direktyvos 95/46/EB 2 str. *asmens duomenys reiškia bet kurią informaciją, susijusią su asmeniu (duomenų subjektu), kurio tapatybė yra nustatyta arba gali būti nustatyta; asmuo, kurio tapatybė gali būti nustatyta, yra tas asmuo, kurio tapatybė gali būti nustatyta tiesiogiai ir netiesiogiai, ypač pasinaudojus nurodytu asmens identifikavimo kodu arba vienu ar keliais to asmens fizinei, fiziologinei, protinei, ekonominei, kultūrinei ar socialinei tapatybei būdingais veiksniais.*

Tiek pagal 1981 m. Europos Tarybos konvenciją „Dėl asmenų apsaugos, susijusios su automatizuotu

asmens duomenų apdorojimu“, tiek pagal EBPO Rekomendaciją „Dėl asmens privatumo apsaugos ir asmens duomenų judėjimo tarp valstybių narių gairių“ *asmens duomenys apibrėžiami kaip bet kokia informacija, susijusi su identifikuotu ar identifikuotinu asmeniu.*

Fizinis asmuo paprastai identifikuojamas pagal tokią informaciją kaip vardas, pavardė, amžius, gimimo data, akių spalva ir t. t. arba pagal jam suteiktą tam tikrą numerį (kodą), pavyzdžiui, asmens kodą, vairuotojo pažymėjimo, socialinio draudimo, kreditinės kortelės numerį. Asmens duomenys tarsi sugrupuojami į dvi kategorijas: identifikatorius ir kitus duomenis. Identifikatoriai tiesiogiai ir vienareikšmiškai nurodo konkretų asmenį. Tipiškiausias identifikatoriaus pavyzdys – asmens kodas, registracijos numeris, leidimo numeris ir pan. Visi duomenys, identifikatoriaus susieti su asmens duomenų subjektu, tampa asmens duomenimis. Jeigu identifikatoriaus nėra, duomenys nebentena asmens duomenų statuso, nors ir susiję su realiu asmeniu. Vis dėlto asmeninė informacija gali tapti asmens duomeniu, t. y. tapti pakankama identifikuoti tam tikram asmeniui ne vien tik su identifikatoriaus pagalba. Taip gali atsitikti tais atvejais, kai asmeninės informacijos sancaupa, sistema, kurios atskiri elementai yra susiję su konkrečiu asmeniu, tačiau vienareikšmiškai negali patvirtinti jo tapatybės, įgauna naują savybę, kuria negali pasižymėti jos sudedamosios dalys, – identifikuoti konkretų asmenį. Šioje vietoje kyla asmeninės informacijos ir asmens duomenų santykio problema. Asmeninė informacija savaime nėra ir negali būti asmens duomeniu iki tol, kol ją susiejus su kita asmenine informacija arba identifikatoriumi yra įmanomas konkretaus asmens identifikavimas. Asmeninės informacijos ir asmens duomenų santykio klausimas itin svarbus, nes asmens duomenų apsaugos reikalavimai taikomi ne

bet kokiai asmeninei informacijai, o tik tokiai, su kurios pagalba galima konkretaus asmens identifikacija.

Asmens duomenys apie rasinę kilmę, politinius, religinius ar kitus įsitikinimus, taip pat duomenys apie teistumą, sveikatą ar intymų gyvenimą pagal 1981 m. Europos Tarybos konvenciją „Dėl asmenų apsaugos, susijusios su automatizuotu asmens duomenų apdorojimu“ priskiriami specialioms asmens duomenų apsaugos kategorijoms ir negali būti apdorojami automatizuotai, nebent nacionalinėje teisėje būtų numatyta tinkama jų apsauga. Duomenų apsaugos direktyva 95/46/EB tokio pobūdžio duomenis įvardija kaip ypatingus asmens duomenis ir leidžia jų tvarkymą tik ypatingais atvejais.

Strasbūro konvencijoje dėl asmenų apsaugos, susijusios su automatizuotu asmens duomenų apdorojimu asmens duomenimis, pripažįstama informacija, kuria remiantis galima nustatyti asmens tapatybę².

Paciento teisė į privatumą v farmacijos specialisto teisė į informaciją

Pacientas turi poreikį saugoti su juo susijusią informaciją (asmens privataus gyvenimo paslaptį), siekdamas išsaugoti savo individualumą. Turėti paslaptį tai reiškia išlikti arba išgyventi vienoje ar kitoje aplinkoje, vienoje ar kitose gyvenimo sąlygose. Paslapties turėjimas yra ne kas kita, kaip asmens biologinių, psichologinių, socialinių aplinkybių sąlygota reakcija į supančią aplinką. Ir tai nepriklauso nuo to, ar jis kreipėsi į gydymo įstaigą, ar atėjo į vaistinę. Nėra geresnio būdo apsaugoti asmenį nuo pavojaus susiliesti su kitais, kaip turėti kokią nors paslaptį, kurią jis nori arba turi saugoti³.

Būta labai daug pastangų apibrėžti „privatumui“, kuris tiesiogiai paliečiamas teikiant farmacinę rūpybą vaistinėje, nes iš paciento sužinoma informacija apie jo sveikatos būklę,

Farmacijos teisė

įpročius, mitybą, vartojamus vaistinius preparatus, patiriamą stresą ir jo šaltinius ir pan.

Europos Tarybos Generalinė Asamblėja rezoliucijoje 428/1990 „Dėl masinės informacijos priemonių“ asmens privatų gyvenimą apibrėžė, kaip žmogaus teisę gyventi asmeninį gyvenimą, į kurį būtina prireikus kišamasi kuo mažiausiai. Ši teisė apima privatų, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą be leidimo publikuoti asmeninę nuotrauką, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją. Vadinasi, žmogaus gyvenimo privatumas taip pat apima tuos atvejus, kai pacientas ateina į vaistinę tikėdamasis farmacinės paslaugos, juo labiau – farmacinės rūpybos.

Pažymėtina, kad privatumui yra būdingas subjektyvumo elementas – skirtingi žmonės savo privatumo ribas supranta ir įsivaizduoja nevienodai – tai, kas vienam žmogui atrodo privatu, kitam – ne; vieni apie savo privatų gyvenimą nesidrovi kalbėti viešai, kiti stengiasi išlaikyti savo privatų gyvenimą paslapyje visais įmanomais būdais⁴. Asmens teisė į privatumą yra ta priemonė, kuri suteikia galimybę asmeniui pabūti vienam, ir pačiam asmeniui suteikia pasirinkimo galimybę, kada, su kokiais asmenimis ir kaip bendrauti⁵. Visuomenėje gyvenantis žmogus tik tada gali laikyti save atskira, nepakartojama asmenybe, kai jis pats savo iniciatyva gali reguliuoti ir nusistatyti santykius su kitais visuomenėje gyvenančiais individualiais, pačia visuomene ir valstybe. Be to, žmogus negali jaustis visiškai saugus, jeigu jam nebus pripažinta ir garantuota teisė į tam tikrą neliečiamumo zoną⁶. Gal todėl pati žmogaus teisė turėti savo privatų gyvenimą arba privataus gyvenimo paslaptį yra prilyginama tokioms žmogaus teisėms, kaip teisė į gyvenimą, teisė į laisvę.

Taigi pacientas, kreipdamasis į vaistinę dėl farmacinės paslaugos suteikimo ir(arba) dėl farmacinės rūpybos, sąmoningai sutinka su savo asmens privatumo atskleidimu atsakingam vaistinės specialistui. Pabrėžtina, kad tam turi būti sudarytos atitinkamos sąlygos. Antai Geros vaistinių praktikos nuostatų 33 punktą numato, kad, siekiant užtikrinti gyventojų ir vaistininko pokalbio konfidencialumą, vaistinės oficine gali būti įrengta atskira patalpa ar vieta. Konfidencialumas gali būti užtikrinamas ir kitais būdais.

Tarptautinių teisės aktų analizė (žr. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 straipsnį, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktą 17 straipsnį, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnį ir kt.) įgalina daryti išvadą, kad asmens teisės į privatumą turinį sudaro keturi savarankiški ir kartu tarpusavyje susiję elementai:

- 1) informacinis privatumas yra susijęs su duomenų apie asmenį tvarkymu ir vadinamas asmens duomenų apsauga⁷; t. y. kai asmuo pats savo iniciatyva gali disponuoti savo asmens duomenimis (asmens duomenys – bet kuri informacija, susijusi su fiziniu asmeniu ir kurio tapatybė tiesiogiai ar netiesiogiai gali būti nustatyta pasinaudojant tam tikrais duomenimis⁸), žinoti apie savo duomenų tvarkymą medicinos, kreditų ir kt. srityse, susipažinti su savo asmens duomenimis, kai juos tvarko kiti asmenys, reikalauti ištaisyti savo duomenis ir pan. (žmogaus teisė į informacinį privatumą tiesiogiai susijusi su teise į informaciją⁹);
- 2) fizinis privatumas (kūno neliečiamumas), t. y. nesant žmogaus sutikimo, jo atžvilgiu negali būti atliekami jokie medicininiai ar moksliniai bandymai (pavyzdžiui, privaloma tvarka atliekami narko-

tikų testai ir pan.);

- 3) komunikacinis privatumas, t. y. asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo neliečiamumas;
- 4) teritorinis privatumas, t. y. asmens būsto arba teritorijos neliečiamumas.

Atsižvelgiant į šiuos elementus, galima teigti, kad vaistinėje daugiausia susiduriama su paciento informaciniu ir fiziniu privatumu. Būtent šiais aspektais galėtų kilti konfliktas tarp paciento lūkesčių dėl jo privatumo ir asmens duomenų apsaugos ir farmacijos specialisto pareigų suteikti farmacinę paslaugą ir(arba) farmacinę rūpybą.

Tiek Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymas, tiek Geros vaistinių praktikos nuostatai, tiek Receptų išdavimo taisyklės suteikia vaistininkui teisę į informaciją apie pacientą. Tačiau ši teisė nėra absoliuti ir jos įgyvendinimas susijęs su tam tikromis taisyklėmis.

Vykdydamas savo profesines pareigas vaistininkas privalo prisiminti, kad teikdamas farmacinę paslaugą ir(arba) vykdydamas farmacinę rūpybą jis privalo gerbti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.23 straipsnyje formuluotą asmens privataus gyvenimo neliečiamumo principą. Vadinasi, gauti tam tikrą informaciją apie pacientą vaistininkas gali tik esant paciento sutikimui, t. y. tiesiogiai iš paties paciento, esant paciento rašytiniam sutikimui dėl informacijos rinkimo apie jį, esant paciento atstovų sutikimui, jeigu pastarieji kompetentingi priimti tokį sprendimą.

Pabrėžtina, kad draudžiama rinkti informaciją apie privatų asmens gyvenimą pažeidžiant įstatymus, nors tai gali atrodyti kaip būtinas ir neatidėliotinas veiksmas Taigi, nesilaikant teisės aktų reikalavimų, nors pagal faktines aplinkybes galima būtų teigti, kad buvo teikiama farma-

Farmacijos teisė

cinė paslauga, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas suteikia pacientui galimybes ginti pažeistą garbę ir orumą, kai informacija apie jo privatų gyvenimą, įskaitant jo ligas, laikinus negalavimus, vartojamus preparatus be jo sutikimo buvo neteisėtai renkami ar skelbiama.

Pabrėžtina ir tai, kad vaistinės farmacinė rūpyba yra neatsiejama nuo duomenų sistemų. Tais atvejais, kai informacija yra susisteminta informacinėse sistemose, teisę gauti tokią informaciją reglamentuoja Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Šis įstatymas nustato teisę rinkti, tvarkyti ir perduoti asmens duomenis, taip pat asmens teisę susipažinti su savo asmens duomenimis, tvarkomais automatinio būdu, esančiais valstybės ar savivaldybių įstaigose. Taigi šis įstatymas taip pat realizuoja ir vieną Konstitucijos 25 straipsnio 5 dalies nuostatų, kad pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.

Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas reglamentuoja santykius, kurie atsiranda tvarkant asmens duomenis automatinio būdu, taip pat neautomatinio būdu tvarkant asmens duomenų susistemintas rinkmenas: sąrašus, kartotekas, bylas, sąvadás. Įstatymas nustato fizinių asmenų, kaip

duomenų subjektų, teises, šių teisių apsaugos tvarką, juridinių ir fizinių asmenų teises, pareigas ir atsakomybę tvarkant asmens duomenis. Šis įstatymas taikomas fiziniams ir juridiniams asmenims, įskaitant vaistines, kurios tvarko asmens duomenis Lietuvos Respublikos teritorijoje.

Atsakomybė už neteisėtą asmens duomenų tvarkymą

Atsakomybė už neteisėtą asmens duomenų tvarkymą yra numatyta Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214⁽¹⁴⁾ straipsnyje.

Neteisėtas asmens duomenų tvarkymas (rinkimas, kaupimas, saugojimas, papildymas, keitimas, trynimas, taisymas, klasifikavimas, naikinimas, teikimas, atsisakymas teikti) baudžiamas bauda nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio litų, o pakartotinis neteisėtas tvarkymas (kai asmuo jau buvo baustas už tokią veiklą administracine nuobauda) baudžiamas bauda nuo vieno tūkstančio iki dviejų tūkstančių litų.

Kliudymas asmeniui susipažinti su jo asmeniniais duomenimis, gauti informaciją apie tokių duomenų šaltinius, teikimą, teikimo tikslus baudžiamas bauda nuo šimto iki dviejų šimtų litų.

¹ Keras A., Kurapka E., Petrauskas R. Informacinės visuomenės kūrimo, informacinių technologijų taikymo ir informacinių technologijų teisės plėtros tendencijos Europos Sąjungoje. Vilnius 2001, P. 42.

² 1981 m. Strasbūro konvencija dėl asmenų apsaugos, susijusios su automatizuotu asmens duomenų apdorojimu, 2 str. // Pagrindinės Europos Tarybos sutartys. - Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 2000.

³ Jung C. G. Psichoanalizė ir filosofija. Rinktinė.- Vilnius: Pradai, 1999, P. 334.

⁴ V. Mikelėnas. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas // Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas: mokslinės konferencijos medžiaga. - Vilnius: Justitia, 2001, P. 101.

⁵ Стецовский Ю.И. Право на свободу и личную неприкосновенность. Нормы и действительность. - М.: Дело, 2000, С. 404.

⁶ Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas // Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas: mokslinės konferencijos medžiaga. - Vilnius: Justitia, 2001, P. 113.

⁷ Asmens duomenų apsauga. - Vilnius: Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, 2001, P. 4.

⁸ Europos parlamento ir tarybos direktyva dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo. 95/46/EC [1995] O.J. L282/31. // Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. - 1996, Nr.63-1479

⁹ Plačiau apie šių teisių santykį žiūrėkite Birmontienė T. Teisė į informaciją. - Vilnius, 2001. // Volokh E. Freedom of speech and information privacy: the troubling implications of a right to stop people from speaking about you, 52 STAN. L. REV.1049 (2000). // Schwartz M. P. Free speech vs. information privacy, STAN. L. REV. 1559 (2001).

Advokatų kontora *Sutkienė, Pilkauskas ir partneriai* yra viena didžiausių advokatų kontorų Lietuvoje. Ilgametę patirtį turinti kontora teikia profesionalias teisines paslaugas visose verslo teisės srityse. Kontora jau daugiau nei penkerius metus bendradarbiauja su pirmaujančiomis bei vienomis didžiausių advokatų kontorų *Latvijoje Loze, Grunte & Cers* ir *Estijoje – Tark & Co*.

Advokatų kontora *Sutkienė, Pilkauskas ir partneriai* drauge su estų ir latvių advokatų kontoromis, siekdamas ir toliau sėkmingai plėtoti ilgametį bendradarbiavimą, įsteigė verslo teisės aljansą TLS Alliance. 2008 m. TLS Alliance strateginiu partneriu Baltarusijoje tapo advokatų kontora *Vlasova Mikhel & Partners*. Baltijos šalyse pirmaujančio verslo teisės aljanso narių susijungimas į TLS Alliance suteikia galimybę teikti dar geriau klientų poreikius atitinkančias profesionalias teisines paslaugas visose Baltijos šalyse ir Baltarusijoje. TLS Alliance tinklui priklausančiose advokatų kontorose dirba daugiau nei 120 profesionalių teisininkų.

SUTKIENE
PILKAUSKAS
& PARTNERS

LOZE
GRUNTE
& CERS

TARK & Co

Didžioji g. 23,
LT-01128, Vilnius
Tel.: +370 5 251 4444; 251 4445
Faks.: +370 5 251 4455
El. paštas: spp@spp.lt
www.spp.lt